

Vogels op een moderne boerderij

Herenboeren Heemstede van start

Het boerenbedrijf staat recent in het middelpunt van de belangstelling. De nadruk ligt daarbij vaak op het conflict tussen landbouw en natuur. Dat het ook anders kan, bewijzen diverse natuurinclusieve initiatieven. Eén daarvan, Herenboeren, is begin 2022 neergestreken in Heemstede. Om aan te tonen dat natuur en landbouw wel degelijk samen kunnen gaan, wordt de biodiversiteit op en rond de boerderij gevolgd. Daarvoor is om te beginnen een BMP-telling gestart om het vogelleven in kaart te brengen.

■ Martijn Los

De Herenboerderij

Het concept Herenboeren draait om een geheel nieuwe manier van landbouw bedrijven. Elke herenboerderij is opgezet als een lokale coöperatie, in handen van zo'n 200-250 betalende certificaathouders (leden). De leden zijn ook de enige afnemers van de boerderij en allen afkomstig uit de directe omgeving. Gezamenlijk bepalen zij de richting van de boerderij. Herenboerderijen zijn gemengde bedrijven, wat wil zeggen dat er zowel veeteelt als akkerbouw en tuinbouw plaatsvindt. De dagelijkse leiding is in handen van boeren met ervaring in biologische landbouw. Op een duurzame wijze lokaal voedsel produceren is natuurlijk het uitgangspunt. Dat betekent ook een natuurgedreven en natuurinclusieve benadering, met oog voor regeneratie van de omgeving. De biodiversiteit op en rond het bedrijf is daarvoor een goede graadmeter.

Binnen Herenboeren Heemstede is de monitoring van biodiversiteit in handen van een werkgroep Natuur, bestaande uit een aantal enthousiaste leden van de coöperatie. Een eerste start is direct gemaakt door het opzetten van een nieuw BMP-telgebied.

Het telgebied

De Herenboerderij Heemstede bevindt zich op een mooie locatie tussen het Spaarne en College Hageveld. Daarnaast grenst de boerderij aan de ene kant aan de waterzuivering en Park Meermond en aan de andere kant aan het land van een gangbaar melkveebedrijf. Het land wordt gepacht van het

PLATTEGROND TELGEBIED HERENBOEREN HEEMSTEDE.

De schuur van Herenboeren Heemstede bevindt zich onder de rode stip, deelgebied Hageveld linksboven (bos), deelgebied Meermond rechtsonder (waterzuivering en parkbos).

Bisdom Haarlem en was voorheen in gebruik door een biologisch melkveebedrijf. Het betreft circa 18 ha. grasland en een grote halfopen potstal. Het deels omzetten van grasland naar akkerbouw/tuinbouw landschap is een grote uitdaging en betekent ook een verandering ten opzichte van de Ausgangssituation. Met het oog op de onontkoombare transitie elders in het agrarisch gebied, is het natuurlijk erg interessant om de gevolgen voor de biodiversiteit te monitoren. En waar beter te beginnen dan met de vogels!

Het telgebied beslaat naast de boerderij ook een smalle strook van het naastgelegen bos van College Hageveld. Ook het terrein van Park Meermond wordt meegenomen in de telling. Hierdoor is een gevarieerd telgebied ontstaan, met veel verschillende leefgebieden voor vogels. De kern is het land van de boerderij. Hierop is deels het oorspronkelijke grasland nog in stand gebleven, voor het houden van rundvee in de toe-

komst. Andere delen zijn omgezet in grond voor akkerbouw en tuinbouw, waarop diverse groenten worden geteeld. Het gedeelte grenzend aan het bos bij College Hageveld is beplant met fruitbomen. Het hele gebied wordt doorsneden door een aantal sloten. Rond de stal is onder andere ruimte voor varkens en in de toekomst ook een kleine kunststof tunnelkas en momenteel veel rommelhoekjes met ruigere begroeiing.

Het stuk bos bij Hageveld dat wordt meegeteld bestaat voornamelijk uit loofbomen. Het betreft een smalle strook die nu grenst aan de boomgaard en aan de andere kant stopt op het terrein van College Hageveld. De strook is in de lengte doorsneden door een wandelpad en fietspad, waardoor de ruimte voor vogels relatief beperkt is.

Het derde deel van het telgebied betreft het Park Meermond. Dit is een recreatiegebied, met natuurfunctie. Het is ingericht als speelbos, met veel ruimte

DRONEFOTO Herenboeren Heemstede met zicht op de schuur, de akkers en een stuk van het (nog onbewerkte) grasland, op de achtergrond het Spaarne. Foto: Mark van Stokkum, TradeMark fotografie

voor spelende kinderen, maar biedt zeker ook broedgelegenheid voor (bos)vogels. Een heel interessant gebiedje is te vinden langs het pad dat langs het Spaarne van de boerderij naar Park Meermond loopt. Hier ligt een moerasachtige zone, die alleen al vanwege de prachtig bloeiende planten (rietorchissen, grote ratelaar en stijve ogenstroost) in het voorjaar de moeite waard is. Deze zone is natuurlijk ook weer voor een heel ander type vogels interessant.

Al met al een heel gevarieerd landschap dus. In de verschillende gebieden is ruimte voor een heel scala aan broedvogels.

Werkwijze

De tellingen zijn in 2022 uitgevoerd onder leiding van Anna Zandvliet en Marcel Oomen, leden van de Vogelwerkgroep. Met hulp van diverse enthousiaste leden van de boerderij hebben zij dit jaar de telling geïnitieerd. De tellingen zijn uitgevoerd als onderdeel van het Broedvogel Monitoring Project van Sovon Nederland. Op deze manier is van maart tot juli zeven keer geteld. Zes tellingen vonden plaats rond zonsopkomst en éénmaal is een inventarisatieronde in de avond gemaakt. Verschillende enthousiaste Heemstedse herenboeren, waaronder 'ondergetekende', hebben geholpen met de tellingen.

Resultaten

De resultaten worden hier samengevat voor de drie verschillende deelgebieden (Boerderij, Meermond en Hageveld). Daarnaast wordt kort stil gestaan bij soorten die regelmatig op het land van de boerderij te vinden zijn, maar daar niet broeden. Een totaaloverzicht is te vinden in tabel 1. In totaal zijn 134 territoria van 42 vogelsoorten vastgesteld. De meeste soorten zijn beperkt tot één

deelgebied, maar een aantal is te vinden in twee verschillende deelgebieden. Van slechts één soort, de Zwarte Kraai, zijn territoria vastgesteld in alle drie deelgebieden. Het grootste deel van de broedvogels is te vinden in Meermond (31 soorten). Op het land van de boerderij en in de directe omgeving van de schuur zijn 15 soorten gevonden. In Hageveld is het aantal beperkt tot één territorium van acht verschillende soorten. Dit heeft vooral te maken met het beperkte oppervlak van het stuk bos dat is meegenomen in de telling. In het gehele bos rondom Hageveld zijn zeker veel meer broedvogels te vinden.

Boerderij

De broedvogels van de boerderij zijn te verdelen in twee groepen: om te beginnen de vogels die broeden in het weiland en de sloten en als tweede de vogels in de directe omgeving van de schuur en omliggende bosschages. Tot de eerste groep behoren vooral de ganzen en eenden: Soepgans, Grote Canadese Gans, Nijlgans en Wilde Eend. Daarnaast broeden Meerkoet en Waterhoen in de sloten op en rondom het land. Een laatste fraaie gast is het mannetje Fazant, dat zich regelmatig liet zien op de nieuw gevormde akkers (voorheen grasland).

Het aantal weidevogels op het land is momenteel beperkt. Er is in 2022 slechts één territorium van Kievit vastgesteld. Er zou potentie kunnen zijn voor meer en andere broedende weidevogels, zoals bijvoorbeeld de Tureluur. Het is interessant om te volgen of deze zich ook gaan vestigen als gevolg van het veranderende beheer, of dat ook het relatief extensieve gebruik van een Herenboerderij zal afschrikken. Ook het aangrenzende bos Hageveld (inclusief Buizerd) kan een beperkende factor voor weidevogels zijn.

Tabel 1. Resultaten BMP Herenboeren Heemstede 2022

Soort	Aantal territoria 2022			
	Totaal	Boerderij	Hageveld	Meermond
Gauwe Gans	1	0	0	1
Soepgans	4	4	0	0
Grote Canadese Gans	2	2	0	0
Nijlgans	1	1	0	0
Krakeend	1	0	0	1
Wilde Eend	6	5	0	1
Buizerd	1	0	1	0
Fazant	1	1	0	0
Waterral	2	0	0	2
Waterhoen	1	1	0	0
Meerkoet	4	4	0	0
Kievit	1	1	0	0
Kokmeeuw	1	0	0	1
Zilvermeeuw	1	0	0	1
Houtduif	6	0	1	5
Halsbandparkiet	1	0	0	1
Koekoek	1	0	0	1
Groene Specht	1	0	1	0
Grote Bonte Specht	4	0	1	3
Witte Kwikstaart	1	1	0	0
Winterkoning	10	0	0	10
Heggenmus	3	0	0	3
Roodborst	3	0	0	3
Nachtegaal	3	0	0	3
Merel	10	3	0	7
Zanglijster	2	0	0	2
Kleine Karekiet	7	0	0	7
Grasmus	1	0	0	1
Tuinfluiter	1	0	0	1
Zwartkop	7	1	0	6
Tijftjaf	9	1	0	8
Fitis	3	0	0	3
Goudhaan	1	0	1	0
Staartmees	2	0	0	2
Pimpelmees	9	1	0	8
Koolmees	5	0	1	4
Boomkruiper	1	0	0	1
Ekster	4	1	0	3
Kauw	1	0	0	1
Zwarte Kraai	3	1	1	1
Vink	4	0	1	3
Groenling	4	0	0	4
42 soorten	134 territoria	28 territoria	8 territoria	98 territoria

Al met al zijn de genoemde veranderingen in landgebruik een belangrijke reden om vanaf het begin van de activiteiten van de Herenboerderij de biodiversiteit te monitoren. Op deze manier kunnen we in kaart brengen of een andere manier van boeren ook daadwerkelijk positieve gevolgen heeft voor

het wilde planten- en dierenleven en hoe de boerderij aansluit bij het landschap in de directe omgeving.

Rond de schuur van de boerderij zijn een aantal rommelhoekjes en groepen struiken te vinden waar een aantal soorten zich prima thuis voelt. De Witte

Kwikstaart bijvoorbeeld is alleen op deze plek in het telgebied gevonden. Daarnaast zijn ook Merel, Zwartkop, Pimpelmees en Ekster in de directe omgeving van de schuur te vinden. Van deze vier soorten vinden we veel meer territoria in Meermond, maar voor een nestje hier of daar biedt blijkbaar ook de directe omgeving van de boerenschuur voldoende gelegenheid. Het zou kunnen dat dit minder wordt naarmate het terrein actiever in gebruik genomen wordt voor de boerenactiviteiten, zoals bijvoorbeeld de geplande tunnelkas.

En dan is er ten slotte nog de Zwarte Kraai, de generalist van het telgebied, die als enige soort in alle drie de deelgebieden is aangetroffen. Met de kraai-achtigen hebben we als boeren een zekere haat-liefde verhouding. Maar voorlopig voelen ook zij zich prima op hun plek rond de boerderij. We zullen

zien hoe lang de kleurrijke verschrikkers in het veld ze op afstand weten te houden. Zeker als de begin 2022 geplante fruitbomen vrucht gaan dragen, zal de relatie tussen vogels en boeren op de proef gesteld worden. Maar op het moderne boerenbedrijf zijn we hierop voorbereid en stellen we alles in het werk om in harmonie met de natuur te werken.

Hageveld

Zoals eerder vermeld, is de strook bos van Hageveld die wordt meegenomen in de telling vrij smal. Bovendien liggen er ook een fietspad en wandelpad parallel aan elkaar in de lengterichting doorheen. De ruimte voor vogels in deze strook is dus relatief beperkt. Niettemin is ook hier een aantal broedvogelterritoria vastgesteld. De meest in het oog springende is de Groene Specht die hier regelmatig roepend te horen is. Ook de

De **ZWARTE KRAAI** is de enige soort die in alle drie de deelgebieden is gevonden.

Foto: René van Rossum

Goudhaan is alleen in Hageveld gevonden, met een aantal vogels die regelmatig voornamelijk te horen zijn in één van de weinige naaldbomen die in dit stuk bos te vinden zijn. Een andere karakteristieke gast is de Buizerd, die aan de rand van het bos een territorium heeft gevestigd. Deze vogel is ook regelmatig patrouillerend boven het weiland te zien, op zoek naar voedsel.

Verder beperkt de broedvogelstand zich in dit deel van het gebied tot de soorten die je in een dergelijk klein stuk bos kunt verwachten zoals Koolmees, Vink, Grote Bonte Specht en Houtduif. Ten slotte is ook de Zwarte Kraai als generalist hier te vinden. Het tellen van deze strook bos is voornamelijk interessant om te zien hoe de overgang van bos naar weiland zich ontwikkelt naarmate het gebruik van de boerderij verandert. De fruitboomgaard is bijvoorbeeld tegen het bos aangeplant wat voor een mooie aansluiting zou kunnen zorgen.

Meermond

Het park Meermond is de plek waar de meeste broedvogels van het telgebied te vinden zijn. Door het gevarieerde karakter van het terrein zijn er veel verschillende broedvogels te vinden, waaronder een aantal minder algemene soorten. Dit gebied is onder te verdelen in een moerasachtige strook tussen de schuur van de boerderij en het Spaarne en het park van het speelbos Meermond. Daarnaast valt ook de waterzuivering in het telgebied, maar dit terrein is niet toegankelijk en alleen van een afstand te inventariseren. Een deel van Meermond aan de zijde van de waterzuivering is in het voorjaar van 2022 afgegraven vanwege woekerende Japanse duizendknoop. Een flinke strook land is nu kaal, waarbij het interessant is om te volgen hoe dit zich zal ontwikkelen. Al met al heeft Meermond binnen

het telgebied de minste binding met de boerderij. De enige overgangszone is de rietkraag tussen het moeras en de schuur. Het deelgebied Meermond is dus een grotendeels opzichzelfstaand deel van het telgebied.

Een fraaie ontdekking in Meermond was een paartje Waterral. Deze fraaie soort was regelmatig te horen, en af en toe te zien, in de moerasachtige strook. Verder vallen in dit deel van het gebied vooral de Kleine Karekieten op, die in behoorlijke aantallen zingend in het riet te vinden waren. Ook Bosrietzanger werd hier gehoord, maar niet met voldoende zekerheid voor een territorium. Verder is in dit deel van het gebied een aantal eenden (Wilde Eend, Krakeend) en het enige territorium van Grauwe Gans te vinden. Opvallend is ook het territorium van Grasmus, dat zich aan het begin van de moerasstrook bevindt waar ook nog wat drogere stukken terrein te vinden zijn met ruiger struikgewas.

Kokmeeuw en Zilvermeeuw hebben een territorium toebedeeld gekregen bij de waterzuivering. De vraag is in hoeverre zij hier daadwerkelijk een territorium vestigden, of slechts de bassins gebruikten om te foerageren. Vanwege de ontoegankelijkheid van dit deel van het gebied valt daar verder weinig over te zeggen.

In het speelbos Meermond zijn de meest in het oog springende territoria die van de Koekoek en drie Nachtegalen. Beide soorten zijn veelvuldig zingend te horen. Ook vermeldenswaardig zijn de drie territoria van Grote Bonte Specht. Deze broedvogel is zeer opvallend aanwezig in het park. Later in het broedseizoen zijn meerdere jongen gezien in een aantal dode bomen, die ook rijkelijk voorzien zijn van door de spechten uit-

gehakte hollen. Verder zijn in dit deel van het gebied vooral veel zangvogels te vinden. Deels zijn dit soorten die ook in de andere deelgebieden hun territoria hebben, maar veelal zijn het soorten die alleen in Meermond gevonden zijn. De meest talrijke is de Winterkoning, met 10 territoria. Andere soorten die niet in de overige deelgebieden zijn gezien, en daardoor nog niet benoemd in dit artikel, zijn Heggenmus, Roodborst, Zanglijster, Tuinfluiter, Fitis, Staartmees, Boomkruiper, Kauw en Groenling.

Zoals gezegd is de binding tussen Meermond en boerderij minder sterk dan die tussen bos en boerderij. Door de beperkte overgangszone en andere soortensamenstelling. Niettemin is het interessant om te volgen hoe ook hier de vogelstand zich ontwikkelt en mogelijk relaties met het terrein van de boerderij kunnen worden gevonden.

Niet-broedende vogels

Een aantal vogelsoorten wordt regelmatig rond de boerderij gezien, maar lijkt het gebied (nog) niet te gebruiken om te broeden. Zo zagen we tijdens een zeer regenachtige ochtendtelling een aantal Watersnippen opvliegen van het land. Verder zijn jaarrond, vooral buiten het broedseizoen, veel ganzen op het land te vinden. De groep Canadese Ganzen en Soepganzen is opvallend, soms aangevuld met Grauwe Ganzen die pendelen tussen dit gebied en de weilanden in de polder Zuid-Schalkwijk. Bovendien zijn ook vaak grote aantallen meeuwen, Kieviten en Spreeuwen te zien, rustend of foeragerend op het weiland en aan de rand van het Spaarne. De Grote Zilverreiger is regelmatig te zien in de slootranden. Na een maaibeurt van het gras heeft later in het jaar ook een Lepelaar de weg naar de Herenboerderij weten te vinden. En hoewel de Tureluur en IJsvogel niet als broedvogel zijn

vastgesteld, zijn deze regelmatig te vinden rond de sloot die in verbinding staat met het Spaarne en de naastgelegen moeraszone. In de winter zijn groepjes Spreeuwen en vinkachtigen foeragerend op het land te zien. De bloemenstroken die in het voorjaar zijn ingezaaid om het insectenleven te stimuleren, zijn nu een mooie bron van voedsel voor deze vogels. Ook dat is weer een mooi voorbeeld van de manier waarop een andere manier van boeren de biodiversiteit kan stimuleren.

In de categorie zoogdieren is vooral de vos interessant. Deze is enkele keren gezien tijdens de tellingen. De vraag is welke rol deze rover speelt in het veranderende landschap. Zeker voor de vestiging van vogels in het open land zal dit zeker een factor van belang zijn.

Toekomst

Ook in het voorjaar van 2023 willen we de broedvogels weer gaan tellen. Uit bovenstaande blijkt dat er rondom een moderne boerderij zoals die van Herenboeren voldoende te beleven valt op vogelterrein. Daarbij zijn vogels natuurlijk slechts het topje van de ijsberg. Biodiversiteit behelst veel meer dan dat. De werkgroep natuur is van plan het inventariseren van de biodiversiteit op de boerderij verder uit te breiden. Voor vogels kan bijvoorbeeld ook in de winter geteld worden. Ook zijn er plannen voor de bouw van een (verhoogde) observatiepost, om zo het hele land te kunnen overzien. Wilde planten (sommige beter bekend als 'onkruid') zijn natuurlijk ook heel interessant om te volgen. Met inventarisatie van vlinders is al een start gemaakt tijdens de tuintelling in juli 2022. Maar ook andere insecten staan in het vizier. Als bestuivers en natuurlijke plaagbestrijders kunnen zij een belangrijke rol spelen in het boerenbestaan. Nog belangrijker in dat opzicht zijn alle organismen die we

BLOEMENSTROKEN tussen de gewassen bieden foerageergelegenheid voor insecten in de zomer en zaadetende vogels in de winter. Foto: Herenboeren

niet zien, onder de grond. Die biodiversiteit houdt de bodem gezond en vormt de basis onder de wekelijkse oogst. Vanuit Herenboeren Nederland is het verzoek tenminste de regenwormen te monitoren, maar we willen dieper in het ondergrondse leven duiken.

We gaan volgen hoe dit alles zich ontwikkelt, gekoppeld aan het veranderen de landgebruik en bijbehorende omstandigheden op de boerderij. Uiteraard is ook uitwisseling van ervaringen met Herenboerderijen elders in het land van belang. Niet alleen om te zien hoe het vogelleven zich daar ontplooit, maar ook hoe we die ontwikkeling positief kunnen beïnvloeden. We kunnen bijvoorbeeld denken aan nattere zones in

het weiland, grootschaliger wintervoedsel terreintjes et cetera. Daarbij moet altijd oog zijn voor het primaire doel van de boerderij: voedselproductie. Door slim combineren en her en der kleine aanpassingen te doen, kan de natuur hier meer ruimte krijgen dan in de gangbare landbouw. Zo ontwikkelt de Herenboerderij Heemstede zich hopelijk tot een moderne boerderij met oog voor alle biodiversiteit, met vogels voorop.

Bronvermelding

1. Groenboerenplan www.groenboerenplan.nl
2. www.herenboeren.nl
3. www.heemstede.herenboeren.nl
4. www.afvalzorg.nl/projecten/park-meermond/